

The Problem of Scientific Language Development: Literary Criticism in Iranian Academic Research as a Case Study

Haleh Kiani*¹

Received: 08/04/2025

Accepted: 24/02/2026

Abstract

It is widely acknowledged that the growth and development of societies lead to the development of language; however, far less attention has been paid to the reverse relationship—namely, the impact of linguistic development on social progress and on the expansion and refinement of thought. One of the domains in which this reciprocal relationship becomes most visible is scientific language. Beyond clarity and the avoidance of value-laden expression, scientific language must be generative. An underdeveloped scientific language within a discipline can hinder or even obstruct thinking in that field, since thought requires adequate conceptual tools. Accordingly, academic disciplines actively intervene in the formation of their linguistic practices in order to foster the development of scientific language, thereby enabling the dynamism of conceptual and linguistic fields and, consequently, the expansion of thought within the discipline. By examining the characteristics of scientific language,

* Corresponding Author's E-mail:
h.kiyani@umz.ac.ir

1. Assistant Professor of Persian Language and Literature, Department of Persian Language and Literature, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

<https://orcid.org/0000-0002-1160-6986>

Copyright© 2026, the Authors | Publishing Rights, ASPI. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

مركز تحقيقات زبان و ادبيات فارسي

Quarterly Literary criticism

E-ISSN: 2538-2179

Vol. 19, No. 73

Spring 2026

Research Article

this study addresses the challenges arising from the absence of a coherent conceptual field in the language of Iranian literary criticism. It argues that, in the absence of a discourse capable of identifying and articulating research needs, academic literary criticism in Iran either relies on a translational language that lacks generative capacity and fails to open new horizons for understanding Persian literature, or gravitates toward an ambiguous and laudatory mode of expression—resembling the language of traditional biographical anthologies—which ultimately constrains critical thinking and the production of knowledge in the field.

Keywords: Language development, academic literary criticism, scientific discourse, conceptually generative language, language and social development

1. Introduction

This study addresses the question of the development of scientific language, focusing on the language of literary criticism in Iranian academic research. The central premise is that language is not merely an instrument for conveying thought, but an active force in shaping, expanding, and delimiting intellectual horizons. From this perspective, the scientific advancement of any discipline depends upon the dynamism and generative capacity of its scientific language. Although the quantitative expansion of higher education and scholarly production in Iran is evident, the qualitative dimension of scientific language in certain areas of the humanities—particularly literary criticism—faces fundamental challenges. This article examines the relationship between linguistic development and knowledge production and argues that the absence of a coherent conceptual field in the language of literary criticism has constrained theoretical innovation and analytical depth. The primary question guiding this research is whether the language of academic literary studies in Iran

مرکز تحقیقات زبان و ادبیات فارسی

Quarterly Literary criticism

E-ISSN: 2538-2179

Vol. 19, No. 73

Spring 2026

Research Article

has attained a level of conceptual coherence, density, and terminological productivity that would justify describing it as “developed.”

2. Theoretical Framework

The theoretical framework of this study rests on three main pillars: theories of scientific language, the Humboldtian conception of language as a formative force of thought, and field theory in linguistics. Within the Humboldtian tradition, language is understood as a generative activity (*energeia*) that shapes the horizon of understanding and constructs a worldview; each historical language thus embodies a specific conceptual configuration. This perspective was later expanded in philosophical hermeneutics, where language is regarded as the horizon within which understanding becomes possible. In the humanities, this horizon manifests itself in the form of a specialized conceptual field—a structured network of concepts, distinctions, and theoretical relations that enables analysis and theory construction. Field theory further elaborates this idea by demonstrating that meaning is organized not through isolated lexical items, but through conceptual networks and linguistic blocks. From this standpoint, the development of scientific language depends on the vitality and internal coherence of these fields. Accordingly, the article proposes five criteria for assessing the development of scientific language: conceptual density, terminological productivity and redefinition, intersubjective communicability, level of analytical abstraction, and coherence of the conceptual field. The study also distinguishes between formal clarity and conceptual generativity, emphasizing that scientific language is defined not merely by syntactic transparency but by its capacity for conceptualization and theoretical architecture. In addition, dependency theory is employed to analyze

the consequences of conceptual consumption within academic discourse.

3. Findings and Analysis

A historical examination indicates that Persian scientific language has encountered significant challenges during two major periods: first, in the transition from the classical translation tradition, and second, in its encounter with modern sciences in the era of the Dār al-Fonūn. In the contemporary period, although efforts have been made toward terminological coinage, language planning has largely prioritized lexical equivalence at a general level, rather than the conceptual architecture required in the humanities. Structurally, Persian also faces certain limitations in derivational productivity, particularly in relation to the restricted range of simplex verbs and the reliance on compound verbal constructions.

An analysis of academic literary criticism in Iran reveals the persistence of a biographical-encyclopedic (tadhkira-like) discourse characterized by evaluative and laudatory language. Many articles substitute genuine conceptualization with general description, impressionistic judgment, or thematic extraction. Even in studies that adopt contemporary theoretical frameworks, key terms are often reduced to a superficial layer of reference, and analyses remain confined to descriptive paraphrase. The absence of conceptual coherence and the inability to generate indigenous terminology have resulted in a predominantly consumptive engagement with translated theories rather than the production of original conceptual contributions. Consequently, low conceptual density, limited abstraction, and weak intersubjective articulation emerge as dominant features of this academic discourse. The core problem, therefore, is not merely a lack of formal clarity, but the absence of a coherent and dynamic conceptual field.

انجمن نقد و بررسی ادبیات فارسی

Quarterly Literary criticism

E-ISSN: 2538-2179

Vol. 19, No. 73

Spring 2026

Research Article

4. Conclusion

This study demonstrates that the development of scientific language cannot be assessed solely in terms of clarity or avoidance of ambiguity; rather, it depends upon conceptual productivity, the coherence of conceptual networks, and the capacity for theoretical generation. Despite the quantitative growth of research output, the language of academic literary criticism in Iran has not yet achieved a level of conceptual generativity sufficient to sustain independent theory production. The consequence is a form of academic dependency and ongoing conceptual consumption. Overcoming this condition requires deliberate disciplinary language planning, the strengthening of specialized terminological systems, and a shift from textual commentary toward conceptual production. The development of a coherent conceptual field in literary criticism is therefore not merely a linguistic concern, but a precondition for the expansion of thought and the production of knowledge in the discipline.

مسئله توسعه‌یافتگی زبان علمی

با بررسی زبان نقد ادبی در پژوهش‌های دانشگاهی ایران

هاله کیانی*

(دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۱۹ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۰۵)

چکیده

این موضوع که رشد و توسعه جوامع به توسعه زبان می‌انجامد مسئله روشنی است، اما موضوعی که کمتر بدان توجه می‌شود تأثیرات توسعه زبانی بر وسیع و دقیق‌تر شدن تفکر است. از جمله حوزه‌هایی که این تأثیر و تأثر در آن بیشترین نمود را دارد زبان علمی است. زبان علمی علاوه بر صراحت و دوری از ارزش‌گذاری، زبانی مولد است و توسعه‌نیافتگی زبان در رشته‌های علمی می‌تواند اندیشیدن را در آن حوزه‌ها با دشواری مواجه کند، زیرا تفکر به ابزار مناسب نیاز دارد. بدین ترتیب رشته‌های دانشگاهی در دنیا تلاش می‌کنند با دخالت آگاهانه در مسیر زبان، به توسعه زبان علمی اهتمام ورزند که پویایی میدان مفهومی و میدان زبانی و در نتیجه وسعت تفکر را در آن رشته‌ها ممکن می‌سازد. این پژوهش با بررسی

۱. استادیار زبان و ادبیات فارسی، گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران (نویسنده مسئول)

*h.kiyani@umz.ac.ir

<http://www.orcid/0000-0002-1160-6986>

Copyright© 2026, the Authors | Publishing Rights, ASPI. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

ویژگی‌های زبان علمی، به چالش‌های فقدان میدان مفهومی منسجم در زبان نقد ادبی ایران می‌پردازد. بر این اساس نقد ادبی آکادمیک در غیاب شکل‌گیری گفتمانی که به نیازسنجی موضوعات پژوهشی بپردازد؛ یا از زبانی ترجمه‌ای بهره می‌برد که مولد نیست و چشم‌انداز تازه‌ای بر روی درک ادبیات ایران نمی‌گشاید یا به زبانی مبهم و ستایش‌آمیز - نزدیک به زبان تذکره‌ها - گرایش دارد که اندیشیدن و تولید علم را در این رشته با چالش مواجه کرده است.

واژه‌های کلیدی: توسعه زبانی، نقد ادبی، زبان علمی، زبان مولد، زبان و توسعه.

۱. درآمد

زبان چه نقشی در توسعه جوامع دارد؟ تحولات جامعه تغییرات زبانی را نیز به همراه دارد، اما به همان نسبت توجه به نقش توسعه زبانی در پیشرفت فکری جامعه و به‌ویژه پویایی علمی حائز اهمیت است. این مقاله در نظر دارد به نقش کارآمدی یک زبان در توسعه علمی یک رشته دانشگاهی و به‌طور خاص رشته ادبیات فارسی بپردازد.

پیشرفت جوامع، زبان را نیز توسعه می‌دهد، کلمات و ساختارهای جدید به زبان اضافه می‌کند، اندیشه‌های نو، اختراعات و اکتشافات و موقعیت‌های جدید اجتماعی، زبان را نیز به حرکت وامی‌دارد و جامعه برای همراه شدن با این تغییرات یا دست به واژه‌سازی می‌زند یا واژگانی را قرض می‌گیرد و یا به کلمات قدیمی، کاربردهایی جدید می‌دهد تا بتواند خود را با تغییرات هماهنگ سازد. شتاب بی‌امان علم، تولید ده‌ها هزار واژه علمی و فنی جدید را در زمینه‌های گوناگون هنری، فلسفی، سیاسی، اقتصادی و علوم طبیعی به همراه داشته است. زبان از این منظر باید آمادگی بالقوه و بالفعل را برای رویارویی با تحولات داشته باشد و سیاست‌گذاری‌ها زبانی که از سوی متولیان این حوزه اتخاذ می‌شود در فرایند

همگامی با تحولات نقش حیاتی دارد. اگر این همگامی صورت نگیرد می‌تواند در مسیر حرکت به سمت توسعه اختلال ایجاد کند.

زبان هم ابزار اندیشه آدمی، هم محتوا و هم صورت آن است (روبینز، ۱۳۸۷: ۳۲۷). نیروی زاینده زبان از نیروی زاینده تفکر جدانشدنی است. اگرچه زبان‌ها برخوردار از ویژگی‌های همگانی هستند، اما هر زبانی یک جهان فکری و جهان‌بینی منحصر به خود را فراهم می‌سازد (Humboldt, 1971: 2).

این موضوع، سوئیچ دیگری نیز دارد، واژه‌سازی و توسعه زبانی، خود به رشد اندیشه منجر می‌شود. هر اندازه شمار واژگانی که در یک حوزه وجود دارد افزایش یابد، شناخت مفاهیم جدید و تفکر را در آن حوزه دقیق‌تر و وسیع‌تر می‌کند؛ زیرا تفکر به ابزار مناسب نیاز دارد و آن ابزار، یک زبان توسعه‌یافته است. این موضوع به‌ویژه در زمینه «زبان علم» اهمیت بیشتری می‌یابد، زیرا پژوهش‌های علمی پرچم‌دار حرکت در زمینه توسعه محسوب می‌شوند. زبان نه تنها شاخصی مهم برای تغییرات اجتماعی است، بلکه یک علت مهم برای این فرایند است که زبان‌شناسی نیز بر این موضوع صحنه می‌گذارد. هرچه زبان یک جامعه توسعه‌یافته‌تر باشد، آن جامعه رشد بیشتری خواهد داشت، پس شاید بتوان ادعا کرد که بازسازی، نوسازی و رشد یک جامعه تابع سیاست‌گذاری زبانی آن می‌باشد» (فیاض، ۱۳۸۴: ۱۰۱).

این مقاله در نظر دارد به این موضوع بپردازد که اولاً زبان علمی چیست و چه مؤلفه‌هایی دارد؟ مسیر توسعه زبان علمی فارسی چگونه بوده و چه چالش‌هایی را پیش روی داشته و دارد؟ زبان پژوهش‌های ادبی در ایران از گذشته تا امروز چه ویژگی‌هایی داشته است؟ و از آنجایی که پیش‌فرض مقاله حاضر این است که زبان پژوهش‌های ادبی در ایران زبانی علمی و توسعه‌یافته نیست پرسش مهم این است که

توسعه‌نیافتگی این زبان چه تأثیرات و لطماتی را در فرایند تولید و گسترش علم در پژوهش‌های ادبی فارسی به همراه داشته است؟

برای بررسی این موضوع ابتدا به ماهیت زبان علم و ویژگی‌های آن می‌پردازیم، سپس چالش‌های زبان علمی در ایران و پیامدهای توسعه‌نیافتگی زبان علمی را تحلیل خواهیم کرد و پس از آن به بررسی زبان نقد ادبی در ایران به‌عنوان یکی از رویکردهای پژوهشی در رشته دانشگاهی ادبیات فارسی و ویژگی‌های آن خواهیم پرداخت.

۲. پیشینه پژوهش: تحلیل انتقادی کتاب *زبان علم در پژوهش‌های ادبی*

بررسی پیشینه پژوهش در این جستار درحقیقت بخشی از مسئله این پژوهش را روشن می‌سازد. کتاب *زبان علم در پژوهش‌های ادبی* (ایران‌زاده و همکاران، ۱۴۰۱) از معدود پژوهش‌هایی است که موضوع زبان علم را در پژوهش‌های آکادمیک رشته ادبیات موردتوجه قرار داده است. در این کتاب، برخی آثار پژوهشی که موفق به دریافت جایزه کتاب سال شده‌اند بررسی شده است؛ از جمله *شناختی تازه از سعدی* (مؤید شیرازی، ۱۳۶۲)، *رمز و داستان‌های رمزی* (پورنامداریان، ۱۳۶۸)، *سرنی* (زرین‌کوب، ۱۳۷۸)، *حافظ‌نامه* (خرم‌شاهی، ۱۳۸۰) و *از این باغ شرقی* (سلاجقه، ۱۳۸۵).

مبانی نظری این کتاب، نقش‌های زبانی از دیدگاه یاکوبسن بوده است. یاکوبسن از میان نقش‌های زبانی (نقش عاطفی، ترغیبی، همدلی، فرازبانی و ادبی)، «نقش ارجاعی» را که در آن جهت‌گیری زبان به سمت موضوع است و پیام‌ها قابلیت صدق و کذب دارند نقشی می‌داند که در زبان علمی کاربرد می‌یابد. نویسندگان این کتاب معتقدند که بر این اساس زبان علمی باید کاملاً روشن و بدون استفاده از واژه‌های چندمعنا و همچنین زبانی قابل‌سنجش باشد (ایران‌زاده و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۸).

نویسندگان بر همین مبنا معیارهایی را با عنوان «ایرادهایی در کاربرست زبان علم» در پژوهش‌های ادبی در نظر گرفته‌اند؛ «اشکالاتی» همچون: کاربرد کنایه، کهن‌گرایی، واژه‌های مبهم، پرسش بلاغی، تشبیه، استعاره، تضمین، حشو، داوری ارزشی، کاربردهای محاوره‌ای و عامیانه و قاعده‌گاهی کاربردی. بدین معنا که زبان علمی باید کاملاً روشن و بدون استفاده از واژه‌های چندمعنا باشد. در نتیجه نویسندگان، هرگونه ویژگی را که زبان را به سمت نوعی متن «ادبی» می‌برد، مانند به‌کار بردن تشبیه و استعاره و ... ایراد دانسته و به‌عنوان اشکال زبان علمی در این پژوهش‌ها تحلیل و تفسیر شده است.

برای مثال این کتاب آوردن فعل «آرد» به جای «آورد» را در قالب «کهن‌گرایی» نقد می‌کند: «شاه نعمت الله ولی ... بی آن‌که نامی از گوینده آن به میان آرد ...» (ایران‌زاده و همکاران، ۱۴۰۱: ۶۹) و یا کاربرد «استعاره» در عبارتی مانند: «غزل‌های عاشقانه درباره عشق زمینی و معشوق زمینی رنگ غزل‌های عرفانی بگیرد» (پورنامداریان، به نقل از ایران‌زاده و همکاران، ۱۴۰۱: ۷۴) و یا عبارتی مانند «سکر و استغراق»، «هوشیاری و آگاهی»، «رموز اشعار گشوده شده است و معنی آن روشن شده است» را به‌عنوان «حشو» یا کنایه‌هایی همچون «تجدید عهد با قیل و قال اهل مدرسه» یا «از تأثیر آن راه صد ساله را یک‌شبه می‌پوید» (همان: ۸۴) را در قالب ایراد و اشکالات و «نارسایی‌های زبان علمی» در این آثار بررسی کرده است.

چند مسئله مهم در این پژوهش مغفول مانده است: اول این‌که آیا کتاب‌هایی که در این اثر نقد شده‌اند کتاب‌هایی صرفاً علمی و پژوهشی هستند که بخواهیم انتظار «زبان علمی و روشن و به دور از زبان ادبی» از آن‌ها داشته باشیم؟ یا این کتاب‌ها با نیم‌نگاهی به مخاطبان عام و تلاش برای آشنایی آن‌ها با مفاهیم کلان ادبی نگاشته شده‌اند؟

آیا به کار بردن کنایه، تشبیه و ... در کتابی چندصد صفحه‌ای که پیرامون سعدی یا مولوی نوشته می‌شود اجتناب‌ناپذیر نیست؟ و یا باید آن را «ایراد زبان علمی» در این آثار دانست؟ به نظر می‌رسد انتظار چنین زبان علمی و روشنی را از یک «مقاله علمی - پژوهشی» می‌توان داشت و نه از آثاری پژوهشی که مخاطبان عام را نیز در نظر داشته‌اند. آنچه از «زبان علمی» در این آثار می‌توان انتظار داشت (آن‌گونه که در پژوهش حاضر مورد بحث قرار خواهد گرفت) واژه‌سازی و اضافه کردن اصطلاحات و مفهوم‌سازی در حوزه‌های ادبی است و نه تعریفی کاملاً پوزیتیویستی از زبان علم.

موضوع قابل تأمل - که در کتاب *زبان علم در پژوهش‌های ادبی* بدان اشاره نشده - این است که پژوهش‌های ادبی، اغلب دقیقاً جایی که باید واژه‌سازی یا مفهوم‌سازی انجام دهند، کلمات مبهم یا تعبیرات ارزش‌گذارانه به کار می‌برند. در این آثار، در جایی که نویسنده خلاً مفهوم، اصطلاح و واژه را احساس می‌کند به گونه‌ای مغالطه‌آمیز از کلمات مبهم برای گریز از این رویکرد استفاده می‌کند.

به نظر می‌رسد این کتاب، اولویت‌های زبان علمی برای پژوهش‌های ادبی را در نظر نگرفته است. زبان علمی تنها به معنای عاری بودن از تشبیه، کنایه و استعاره نیست، بدون در نظر گرفتن اولویت‌های زبان علمی در پژوهش‌های ادبی نمی‌توان با معیارهایی همچون تشبیه، استعاره و ... زبان علمی آثاری را که نیم‌نگاهی نیز به مخاطبان عام دارند در قالب «اشکالات و نارسایی‌های زبانی» بررسی کرد. کتاب *The Critical Imagination* (Grant, 2013) به بررسی این موضوع می‌پردازد که چگونه «تخیل» در نقد هنر و ادبیات نقش دارد. تخیلی که «بی‌پایه، سطحی یا غیرمنطقی» نیست و می‌تواند دقیق و معنادار باشد نه صرفاً فانتزی یا داستان‌سرایی صرف و تا جایی که به شفافیت، استدلال‌پذیری و دقت علمی ضربه نزند و یا مقاله «Imagination in Critical Theory:

دوره‌های مختلف چه نقشی در نقد ادبی ایفا کرده و بیان می‌کند که تخیل در نقد ادبی لازم است، اما باید با آگاهی انتقادی همراه باشد تا به دام ایدئولوژی گرفتار نشود. در سال‌های اخیر، پژوهش‌های دیگری نیز بر روی «زبان علم» در ایران انجام شده است که همگی بر موضوعاتی مانند «شفافیت» و صراحت زبان پژوهش‌ها تأکید و بیشتر بر توصیف این زبان متمرکز بوده‌اند، مانند مقاله «شناسایی ویژگی‌های نحوی زبان ارتباط علمی در آثار علمی فارسی» که «ویژگی‌های مشترک و جهانی زبان علم را به فاکتورهای صوری و ملموس و فاکتورهای غیرصوری و تجربیدی» تقسیم می‌کند. از جمله فاکتورهای صوری که در این مقاله بررسی شده‌است می‌توان به «به کاربردن الفاظ و سبک فخیم و وزین و استفاده از کلمات و اصطلاحات تخصصی در زبان حرفه‌ای، استفاده از ساخت مجهول و فاعل نقش‌باخته و جملات بدون شخص و استفاده فراوان از جملات ساده و کاربرد محدود حذف و افتادگی نحوی» اشاره کرد. تفاوت پژوهش حاضر با این مقالات در مورد توجه قرار دادن «زیایی» زبان علمی و تأثیر آن بر تولیدات علمی است.

۳. زبان علمی چیست و چه مؤلفه‌هایی دارد

۳-۱. شفافیت، صراحت

شفافیت و صراحت از جمله ویژگی‌های بارز زبان علمی است. زبان علم نقشی بیش از همه اخباری و شناخت‌شناسانه دارد. مقتضای چنین نقشی، گذشته از صحت دستوری زبان، آن است که این نوع زبان تا آنجا که میسر است ساده و سراسر و بی‌پیرایه و روشن بماند تا در نزدیک‌ترین فاصله با مصداق خود قرار گیرد (حق‌شناس، ۱۳۷۲:

۱۰). زبان علم نیازمند وضوح و اختصار^۱ است. باید ساختارهای دستوری مناسب داشته باشد و از جملات طولانی و پیچیده بپرهیزد. سبک زبان نوشتار علمی باید رسمی باشد و تلاش شود در آن جملات «مؤثر» طراحی شود. پیچیدگی، اطلاعاتی که قرار است منتقل شود را مخدوش و حتی تحریف می‌کند (Muir, 1983).

شفافیت و صراحت زبان علمی موضوع تازه‌ای نیست و عموماً بر این ویژگی تأکید می‌شود، اما چرا زبان علمی باید شفاف باشد؟ صراحت زبان علمی به پویایی دانش کمک و ارتباطات درون و برون علمی را تسهیل می‌کند. زبان علمی واضح و دقیق، محققان را قادر می‌سازد تا یافته‌ها را به‌طور مؤثر به اشتراک بگذارند و تعاملات در حوزه موضوعات علمی را تقویت می‌کند.

صراحت زبان علمی همچنین با تفکر انتقادی در آن حوزه دانش مرتبط است. استفاده از بیان مبهم، امکان گفت‌وگو را با اختلال مواجه می‌کند. همچنین شفافیت زبان علمی، تکرارپذیری را که یکی از ویژگی‌های علم است ممکن می‌سازد، توصیف دقیق روش‌ها و نتایج، از مطالعات پیشینی پشتیبانی می‌کند رویکردی که برای اعتبارسنجی^۲ یافته‌های تحقیق بسیار مهم هستند.

شفافیت زبان علمی همچنین گفت‌وگوی میان‌رشته‌ای را ترویج می‌کند و به محققان زمینه‌های مختلف این امکان را می‌دهد که یافته‌های علمی را درک و با یکدیگر ادغام کنند. صراحت زبان علمی همچنین از ساخت دانش^۳ پشتیبانی می‌کند. مستندات واضح تحقیقات به ماهیت تجمعی علم^۴ کمک می‌کند، جایی که یافته‌های جدید براساس پژوهش‌های پیشین ساخته می‌شوند (Freese, 1972: 472-474).

۲-۳. زبان مولد و معماری علم

موضوعی که به اندازه ویژگی شفافیت و حتی بیشتر از آن در زمینه زبان علم اهمیت دارد، اما در ایران کمتر بر آن تأکید می‌شود این است که زبان علمی، علاوه بر صریح و قابل سنجش بودن، باید مولد نیز باشد. زبان علم «ماهیت و ساختمانی همساز با دانش دارد و با علم و در علم تکوین می‌یابد» (آشوری، ۱۳۶۴: ۱۱). زبان، صرفاً وسیله انتقال علم نیست، بلکه گاهی خود تفکر و اندیشه است و عدم توجه به این موضوع مانعی بر سر راه زیایی فرهنگ و رشد علم خواهد بود (منصوری، ۱۳۷۴: ۱۳).

واژه‌سازی خود ابعاد و سازوکارهای مختلفی دارد از جمله

- ساخت واژه^۵: ایجاد اصطلاحات و عبارات کاملاً جدید برای توصیف دقیق مباحث علمی پیچیده.
- مفهوم‌سازی^۶: زبان علمی با ارائه چارچوب برای درک نظریه‌ها به مفهوم‌سازی ایده‌ها کمک می‌کند.
- تفسیر مجدد^۷ از کلمات موجود.
- ایجاد کلمات جدید از انبار واژگان بومی.
- قرض گرفتن کلمات از زبان‌های خارجی.
- گرت‌برداری^۸.
- عبارت‌پردازی^۹.

• ایجاد کلمات جدید از انبار کلمات غیربومی و... (- Begona Montero

.Fleta, 2011).

زبان علم در هر رشته‌ای همواره در حال ساخت‌وساز و معماری مفهومی است. جایگاه این تکوین و مفهوم‌سازی بیش از همه مقالات علمی و پژوهش‌های تخصصی

است. این موضوع همچنین از منظر میدان زبانی^۹ نیز اهمیت می‌یابد. میدان زبانی به مجموعه‌ای از واژگان گفته می‌شود که از نظر معنایی به هم مرتبط و معانی‌شان به هم وابسته است و در کنار یکدیگر ساخت مفهومی دامنه مشخصی از واقعیت را شکل می‌دهند (Geeraerts, 2010: 52). زبان از طریق این میدان بر اعضای جامعه گفتار تأثیر می‌گذارد و درک ما از جهان منحصراً توسط این زمینه‌ها تعیین می‌شود. این میدان‌ها مفاهیم مختلف را ترکیب می‌کنند، به برخی مفاهیم نقشی مرکزی می‌دهند و حدود همدیگر را به کمک مفاهیم تقابلی در یک میدان معنایی تعیین می‌کنند.

۳-۳. میدان مفهومی، میدان زبانی

براساس سنت هومبولتی، زبان نه ابزاری منفعل برای بیان اندیشه، بلکه فعالیتی زاینده است که خود در شکل‌گیری و تحدید افق فهم نقش ایفا می‌کند؛ از این منظر، هر زبان تاریخی حامل نوعی جهان‌بینی یا صورت‌بندی مفهومی خاص است که امکان‌های اندیشیدن را سامان می‌دهد (موسوی و همکاران، ۱۴۰۴: ۳۹۹ - ۴۰۱). این تلقی بعدها در هرمنوتیک فلسفی نیز بسط یافت؛ چنان‌که گادامر، زبان را افق مشترک تحقق فهم می‌داند که در درون آن تجربه و تفسیر شکل می‌گیرد (گراوند، ۱۳۹۳: ۱۶۳). اگر این مبنا را به قلمرو علوم انسانی تعمیم دهیم، زبان علمی هر حوزه را می‌توان به منزله «میدان مفهومی تخصصی» در نظر گرفت که شبکه‌ای نسبتاً منسجم از مفاهیم، تمایزها و روابط نظری را فراهم می‌کند. در نتیجه، هر جا این میدان مفهومی انسجام نیابد یا ظرفیت تولید و بازآرایی مفاهیم در آن تضعیف شود، توان نظریه‌پردازی نیز محدود می‌گردد. بر این اساس، می‌توان مدعی شد که یکی از مسائل بنیادین نقد ادبی معاصر ایران نه صرفاً کمبود نظریه، بلکه فقدان یک میدان مفهومی منسجم در زبان علمی آن

است؛ وضعیتی که به توسعه‌نیافتگی ساختار مفهومی و درنهایت به اختلال در تولید دانش منجر می‌شود.

با پذیرش این مبنا که زبان شرط امکان صورت‌بندی مفهومی است، پرسش بعدی آن است که این افق مفهومی در سطح گفت‌وگو چگونه سازمان می‌یابد؛ نظریه میدان زبانی تلاشی برای پاسخ به همین پرسش است. نظریه میدان زبانی بر نقش فعال زبان در روند شناخت تأکید دارد با این تفاوت که نقش اصلی را از آن کلمات مفرد و مستقل نمی‌داند، بلکه بیان می‌کند که مجموعه‌هایی با نام بلوک‌های زبانی یا حوزه‌های مفهومی بار فعال تأثیر بر دیدگاه‌های انسانی را به دوش می‌کشند (منصوری، ۱۳۷۴: ۱۶). وایسگربر^{۱۰} که توسعه‌دهنده مفهوم میدان زبانی است زبان را به‌عنوان شکل اجتماعی دانش^{۱۱} و شکل‌دهنده ماهیت تفکر در جهان در نظر می‌گیرد (Ohman, 1953: 130).

از خلال این بلوک‌های مفهومی و این میدان زبانی و در بستر این مفاهیم درهم‌تنیده است که تولید دانش ممکن می‌شود و هرچه این شبکه قوی‌تر و غنی‌تر باشد، وسعت دید پژوهشگر را گسترش می‌دهد و تولید مفاهیم پیچیده و یا توضیح مسائل عمیق در قالب گزاره‌های علمی را امکان‌پذیر می‌کند. برای مثال در حوزه پژوهش ادبی، مفاهیمی مانند روایت، راوی، نویسنده ضمنی، خواننده ضمنی، راوی غیرقابل اعتماد، روایت‌های موازی، جریان سیال ذهن، کانونی‌سازی، چندصدایی، راوی متناوب، فاصله روایی، سطوح روایی و ... بلوک‌های زبانی یا حوزه‌های مفهومی یک میدان معنایی در حوزه روایت‌شناسی و داستان به‌شمار می‌روند. ساخت و یا ورود و ترجمه این عناصر به حوزه نقد ادبی یک جامعه اساساً اندیشیدن در حوزه‌های پیچیده روایی را ممکن می‌سازد و می‌تواند خود زمینه‌ساز خلق مفاهیم پیچیده دیگر نیز باشد. همچنین عدم برخورداری از این شبکه معنایی و اصطلاحی (همان‌گونه که در ادامه بررسی خواهد

شد) می‌تواند اساساً اندیشیدن در این حوزه را با اختلال مواجه کند. بنابراین زبان علم تنها زبانی صریح و قابل‌سنجش و عاری از ابهام نیست، بلکه دو رکن مهم دیگر را نیز شامل می‌شود، واژه‌سازی در هجوم بی‌امان رشد علمی و حفظ پویایی از طریق مفهوم‌سازی و در نتیجه گسترش میدان زبانی.

در مجموع با توجه به مطالب بیان‌شده در این بخش می‌توان شاخص‌های ذیل را برای «توسعه‌یافتگی زبان علمی» در نظر گرفت:

الف. چگالی مفهومی

نسبت مفاهیم نظری به حجم کل متن. واژگان نه صرفاً توصیفی یا ارزش‌گذارانه بلکه مفاهیمی تحلیلی دارند. زبان علمی باید ابزار تحلیل تولید کند و از گرایش صرف به سمت ذوق و توصیف فاصله بگیرد.

ب. توان تولید اصطلاحات و مفاهیم جدید

توانایی یک میدان علمی در ساختن، بازتعریف و یا بومی‌سازی مفاهیم. زبان علمی در یک رشته نمی‌تواند تنها مصرف‌کننده مفاهیم ترجمه‌ای باشد، بلکه می‌تواند با ساخت مفاهیم تازه، با تعریف خلاق مفاهیم وارداتی و پیشنهاد اصطلاحات جدید مرزهای نظری آن رشته را گسترش دهد.

ج. قابلیت بینادهنی‌سازی^{۱۲}

همان‌گونه که بیان شد، گزاره‌های پژوهش علمی باید امکان نقد، بازتولید و توسعه توسط دیگران را داشته باشد.

د. سطح انتزاع تحلیلی

متن پژوهش از توصیف فراتر رود و با بهره‌گیری از مفهوم، الگو یا مدل‌های قابل تعمیم، به تحلیل بپردازد.

ه. انسجام میدان مفهومی

وجود یک دستگاه مفهومی و شبکه‌ای منسجم از مفاهیم که با یکدیگر ارتباط نظام‌مند دارند.

۴. زبان علمی در ایران و چالش‌های آن

زبان فارسی تا پیش از پدید آمدن دانشگاه در ایران یعنی در حدود یک سده پیش، هرچند در دوره‌هایی از تاریخ، «گهواره علم» بوده، اما کمتر بستر نگارش آثار علمی بوده است. تجربه زبان فارسی را در علم از نظر شیوه نگارش و به‌ویژه از لحاظ اصطلاح‌شناسی، می‌توان در دو دوره تاریخی متفاوت بررسی کرد. نهضت ترجمه در اواخر عصر ساسانی، به‌ویژه در مراکز چون جندی‌شاپور، با انتقال متون علمی از زبان‌های یونانی، سریانی و هندی، زمینه‌های اولیه آشنایی با مفاهیم علمی و اصطلاحات تخصصی را فراهم کرد. این روند در دوره تمدن اسلامی ادامه یافت و با ترجمه گسترده آثار علمی به زبان عربی، شبکه‌ای از مفاهیم و واژگان علمی شکل گرفت که بعدها در فرایند تولید زبان علمی فارسی در قرون بعدی، از جمله قرن چهارم هجری، نقش واسطه و زمینه‌ساز ایفا کرد (Gutas, 1998). از سده چهارم تا پایان سده هفتم هجری که هرچند اکثر آثار علمی توسط فارسی‌زبانانی نوشته می‌شد که علوم و فلسفه را به زبان عربی گسترش می‌دادند، اما در کنار آن نگارش برخی آثار علمی و فنی به زبان فارسی نیز جریان داشت (صادقی، ۱۳۷۲: ۷۴). برای مثال ابوریحان بیرونی با نگارش کتاب *التفهیم لوائل صناعه التنجیم* با ساختن چندصد واژه و ترکیب فارسی، راه را برای بیان مقاصد علمی در هندسه و حساب و جبر و جغرافیا و نجوم هموار ساخت.

دوره دوم از اوایل سده چهاردهم و آغاز آشنایی ایرانیان با علوم جدید شکل می‌گیرد. این دوران با انفجار علوم و فنون در غرب و برخورد ایران با این علوم به واسطه دارالفنون همراه است. ویژگی این دوران که آن را دوران «بهت» (منصوری، ۱۳۸۸) نیز نامیده‌اند عبارت است از سردرگمی فارسی‌زبانان در مواجهه با هجوم واژه‌های بیگانه. در این دوره با وجود نگارش تعداد اندکی کتاب علمی به زبان فارسی، استفاده از اصطلاحات اداری و نظامی فرنگی رایج می‌شود. در این دوران «نیاز سریع آموختن و آموزاندن و پیشرفت شتابنده علم نیز فرصت کافی برای بازسازی زبان نمی‌داد» (صادقی، ۱۳۷۲: ۱۲۵).

در سال‌های پس از آن تلاش برای معادل‌سازی و ایجاد واژه‌های علمی جدید، شتاب بیشتری می‌یابد و به تدریج «نهضت‌های هویت‌یابی» و تلاش برای کم کردن سیطره زبان غرب بر زبان علمی فارسی شکل می‌گیرد. اما به طور کلی باید گفت در ایران اغلب کوشش‌ها در مسیر واژه‌سازی، در راه حذف و یا تغییر واژگان غربی است که در زندگی روزمره کاربرد می‌یابند و گسترش زبان در حوزه‌های دیگر از جمله غنای زبان علمی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. چنین دغدغه‌مندی در میان پژوهشگران رشته‌های دانشگاهی - حتی رشته زبان و ادبیات فارسی که به زبان تسلط بیشتری دارند - کمتر دیده می‌شود. بخشی از چالش‌های توسعه زبانی در ایران متوجه سیاست‌گذاری‌های زبانی و بخشی نیز به دلیل ویژگی‌های بالقوه زبان فارسی است که در ادامه به تحلیل این دو جنبه خواهیم پرداخت.

۱-۴. چالش‌های مرتبط با ماهیت زبان فارسی: فرایندهای واژه‌سازی و مسئله افعال

بسیط

همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد پویایی زبان علمی از راه‌های مختلفی از جمله واژه‌سازی، اصطلاح‌سازی، مفهوم‌سازی و همگامی زبان با حرکت دانش امکان‌پذیر

است. یکی از مسائل مهم در این مسیر این است که زبان، باید قابلیت تولید واژگان جدید را داشته باشد؛ اما به نظر می‌رسد زبان فارسی در این راه با چالش‌هایی روبه‌روست.

در زبان فارسی، واژه‌سازی چه در حوزه فعل و چه در غیرفعل، از دو راه اشتقاق و ترکیب صورت می‌گیرد (سمیعی‌گیلانی، ۱۳۷۹: ۱۳ - ۱۶). در فارسی فقط فعل‌های ساده یا بسیط هستند که زایایی دارند؛ یعنی می‌توان از آن‌ها مشتق به دست آورد. برای مثال از فعل بسیطی مانند «نمودن» می‌توان مشتق‌های فراوانی (نما، نمود، نمودار، نمایان، نمایش، نماینده، نماد، نمادین و نمایندگی) ایجاد کرد که این اشتقاق، با پیشرفت‌های روز نیز همگام می‌گردد؛ واژگانی مانند نمایه، نمایشگاه، و حتی کلمات مرکبی مانند نماوا (نما+آوا)، نماهنگ و ... همگی کلماتی هستند که به دلیل بسیط بودن این واژه امکان تولید یافته‌اند.

زبان فارسی به ساختن فعل‌های مرکب گرایش دارد و فعل بسیط جدید نمی‌سازد، یعنی نمی‌توان به‌طور عادی از اسم یا صفت، فعل ساخت، زیرا ساخت مصدر در اسم، مصدر جعلی نامیده می‌شود و مطلوب اهل زبان به‌شمار نمی‌رود (از نام‌گذاری آن به «جعلی» نیز می‌توان این عدم اقبال را دریافت). دستگاه گرداننده زبان یعنی فعل در زبان فارسی «فلج شده است. ما به جای بیشتر فعل‌های بسیط و صرف‌شدنی فارسی فعل‌های ترکیبی به‌کار می‌بریم که نه تنها صرف آن‌ها دشوار است، بلکه مشتق‌سازی از آن‌ها و ساختن انواع ترکیب‌های لازم از آن‌ها ناشدنی است» (آشوری، ۱۳۷۲: ۳۳). شمار فعل‌های ساده‌ای که زایایی دارند و از گذشته به ما رسیده‌اند بسیار اندک است. از این شمار اندک نیز بسیاری در حال ازبین‌رفتن و متروک شدن هستند و جای خود را به فعل‌های مرکب می‌دهند. یکی از ویژگی‌های مصدر مرکب در زبان علمی این

است که ماهیت پیراگویی^{۱۳} دارد که شاید بتوان آن را به اطناب تعبیر کرد. همکردها در سیستم ارتباطی زبان نوعی عامل مزاحم^{۱۴} به‌شمار می‌آیند (حیدری ملایری، ۱۳۹۳: ۴۷). در فارسی در حدود ۲۰۰ فعل ساده وجود دارد، درحالی‌که این تعداد در زبان فرانسه به ۴۱۶۰ و در انگلیسی حدود ۲۳۰۰۰ فعل ساده می‌رسد که امکان ساخت مشتق از آن‌ها وجود دارد (ر.ک. خانلری، ۱۳۶۹: ۱۱۸/۲؛ صادقی، ۱۳۸۰: ۱۴۸؛ باطنی، ۱۳۷۱: ۵۰).

زبان فارسی در وضع کنونی، برای برآوردن نیازهای روزمره مردم با مشکلی مواجه نمی‌شود، ولی برای واژه‌سازی علمی از زایایی لازم برخوردار نیست، مگر این‌که برای کاستی‌های آن چاره‌ای اندیشیده شود (باطنی، ۱۳۷۲: ۲۲۴ - ۲۲۵). زبان فارسی در راه ایجاد زبان علمی به برنامه‌ریزی‌های کلان نیاز دارد. در برنامه‌ریزی زبانی، آگاهانه در مسیر زبان دخالت می‌کنند، برخی از روندها را تند و بعضی دیگر را کند می‌کنند تا برآیند آن متناسب با نیاز جامعه باشد (همان: ۲۳۱). در ایران، فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی بخشی از فعالیت‌های خود را به ایجاد واژگان جدید اختصاص داده است، اما آیا این فعالیت‌ها بر اولویت‌های واژه‌سازی در ایران منطبق است؟ آیا اولویت واژه‌سازی در ایران جایگزینی نام اختراعاتی مانند کامپیوتر و فکس با معادل فارسی است و یا توجه به ماهیت ساخت فعل‌های زایای جدید، شناخت و گسترش قابلیت‌های زبان فارسی در راه توسعه و سیاست‌گذاری‌های کلان در مسیر واژه‌سازی در علوم و ... بر معادل‌سازی اختراعات اولویت دارد؟

۲-۴. چالش‌های مرتبط با سیاست‌های زبانی و آکادمیک: ضرورت ایجاد زبان‌شناسی

علمی در هر رشته دانشگاهی

در هر زبان نه با یک گونه کاربردی تنها برای مطلق علم، بلکه با گونه‌های کاربردی مختلف برای علوم مختلف سروکار داریم. هر رشته علمی، گفتمان زبان علمی ویژه خود را داراست. اگر تا پیش از این و در رویکرد پوزیتیویستی به دانش، زبان علم فاقد موقعیت در نظر گرفته می‌شد امروزه می‌دانیم که زبان علم در هر رشته‌ای با توجه به بافت و کارگزاران آن علم ساخته می‌شود. هر گونه زبانی «تابعی است از سه عامل موضوع^{۱۵} کارگزاران ارتباط^{۱۶} و کانال ارتباطی یا شیوه بیان^{۱۷}. اندرکنش این سه عامل گونه‌های مختلف زبانی یا بافتارهای ویژه محتوایی و صوری را به وجود می‌آورد» (یارمحمدی، ۱۳۷۲: ۱۸). تنوع نظریه‌ها درباره موضوع مشخص به همگونی و وحدت منتج می‌شود و این امر سبب اختصاصی شدن هرچه بیشتر زبان علم نیز می‌گردد (علیشاه، روستایار، ۱۳۷۲: ۶۸). تنها در رشته شیمی هر ساله در حدود ۲۵۰ هزار واژه جدید مورد استفاده قرار می‌گیرد و امروزه تعداد مفاهیم علمی حدود ۳۰ میلیون برآورد می‌شود.

ایجاد زبان بومی در رشته‌های مختلف علمی یکی از مهم‌ترین ارکان توسعه جامع و پایدار است، بنابراین برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری زبانی در این مورد نیز بایستی به‌طور جدی مورد توجه قرار گیرد (فیاض، ۱۳۸۴: ۱۰۳). در کشورهای دیگر در قالب رشته واژه‌شناسی، کار معیارسازی واژگان تخصصی را به زبان بومی آغاز کرده و نیز هماهنگ‌سازی آن‌ها را با معادل‌های بیگانه انجام داده‌اند (رفیعی و صحرايي، ۱۳۹۲: ۱۷۲).

اصطلاح‌شناسی چنان که تاکنون پنداشته می‌شد تنها یک کنش علمی جنبی یا یک کار گروهی میان زبان‌شناسان، ادیبان و مترجمان و یا یک کار فرهنگستانی و دولتی نیست، بلکه خود یک دانش جدا و رشته‌ای گسترده و بنیادی است که می‌توان به آن نام «زبان‌شناسی دانش»^{۱۸} را داد. ساخت و توسعه زبان علمی در هر رشته توسط متخصصان همان علم امکان‌پذیر است و مهم در این موضوع، آن است که ضرورت توسعه زبان علمی در رشته‌های مختلف احساس شود.

۳-۴. پیامدهای توسعه‌نیافتگی زبان علمی: توسعه زبان علمی، مصرف‌کنندگی،

وابستگی آکادمیک

ساخت اصطلاح و مفهوم‌سازی با ایجاد و تولید علم ارتباط مستقیم دارد. جامعه دانشگاهی که دغدغه تولید علم ندارد ترجمه اصطلاحات و استفاده بی‌چون‌وچرا از نظریه‌های وارداتی را سرلوحه فرایند تولید علم می‌سازد. برای مثال در رشته ادبیات، ایجاد اصطلاح و واژه‌سازی از تفکر، گفت‌وگو، و تحلیل متون و کشف روابط منطقی و علی و معلولی به‌دست می‌آید. چنین رویکردی در درازمدت به تولید علم نیز منجر می‌شود؛ واژه‌ها، مفاهیم و مفاهیم، نظریه‌ها را می‌سازند.

اگر یک رشته دانشگاهی نتواند اصطلاحات و مفاهیم جدید برای تبیین مسائل علمی تولید کند، همواره مصرف‌کننده نظریه‌های علمی غربی خواهد بود. این موضوع در نظریه وابستگی آکادمیک مورد توجه قرار گرفته است. نظریه وابستگی آکادمیک وابستگی رشد و توسعه در علوم انسانی را به کشورهای غربی بررسی می‌کند. شرایطی که براساس آن پژوهشگر یک کشور، تنها دریافت‌کننده منفعل نظریه‌ها و ایده‌های قدرت‌های علوم انسانی است (Alatas, 2003: 604). این نظریه

شش بُعد را برای وابستگی آکادمیک در نظر می‌گیرد از جمله وابستگی در ایده‌ها و نظریه‌ها؛ وابستگی در ابزارهای انتقال ایده‌ها (کتاب‌ها، نشریات علمی و...)، وابستگی در تکنولوژی آموزشی شامل بنیادها و نهادهای آموزشی و ... (Alatas, 2000: 84).

اگر بر رشته زبان و ادبیات فارسی متمرکز شویم ایران در این زمینه بیش از هر کشور غربی دیگری دارای سابقه تولیدات ادبی است، اما در صد سالی که رشته ادبیات دانشگاهی در ایران تأسیس شده کمتر مفهوم‌سازی و اصطلاح‌سازی بر مبنای تحلیل ادبیات فارسی تولید شده و حتی یک نظریه براساس این ادبیات هزارساله ارائه نشده است.

نقد ادبی، ابتدا بدون اصطلاحاتش، و سپس به تدریج از دهه ۱۳۷۰ با ترجمه مستقیم اصطلاحات وارد ایران شد و اتکای تام به این واژه‌های تخصصی و پرهیز از مفهوم‌سازی براساس پیشینه ادبیات ایران، قوه تصریف در زبان و ساختن اصطلاحات، مفاهیم و نظریه‌های ادبی را از پژوهشگران ادبی سلب کرد. ضمن این‌که نهاد دانشگاه نیز هیچ‌گاه بر ضرورت ایجاد چنین رویکردی تأکید نکرده است.

در زمینه این موضوع، تألیف کتاب‌های علمی در کنار ترجمه، اهمیت می‌یابد. ترجمه کتاب‌ها به دلیل وارد کردن شیوه‌ها و اندیشه‌های جدید بسیار حائز اهمیت است، اما به همان میزان، تألیف کتاب نیز می‌تواند ضروری باشد، زیرا باعث ورزیدگی زبان علمی می‌شود. «متأسفانه کشوری که از لحاظ مواد اولیه عمده تولید صنعتی مصرف‌کننده باشد از نظر مواد اولیه فکری هم مصرف‌کننده می‌شود. نگارش کتاب‌های فنی یکی از راه‌های عمده زبان‌ورزی فنی فارسی است» (بهرامی‌اقدم، ۱۳۷۲: ۲۶۶).

البته مسلماً تألیفی اهمیت می‌یابد که دغدغه کاربست شیوه‌های جدید علمی و

مفهوم‌سازی و اصطلاح‌سازی داشته باشد و به آسوده‌گزینی و تکرار دانسته‌های پیشین بسنده نکند.

۵. زبان علمی در رشته زبان و ادبیات فارسی: زبان نقد ادبی

مسئله توسعه زبان نقد ادبی - به‌عنوان یکی از زمینه‌های پژوهشی در رشته زبان و ادبیات فارسی - از دو جنبه اهمیت دارد. یکی «ترجمه» مفاهیم و ورود واژگان جدید و دیگری مفهوم‌سازی و اصطلاح‌سازی. در بحث ترجمه، موضوع قابل توجه، عدم توجه به زبان انگلیسی در رشته زبان و ادبیات فارسی است. به‌دلیل این‌که زبان انگلیسی در این رشته جایگاه درخوری ندارد، نظریه‌ها و مفاهیمی که از طریق ترجمه وارد این رشته می‌شوند اغلب به انتخاب مترجمان رشته‌های دیگر صورت می‌گیرد، درحالی‌که این رشته، نیاز به متخصصانی دارد که با توجه به نیازهای ادبی آکادمیک به ترجمه بپردازند. رشته زبان و ادبیات فارسی به‌طور رسمی برنامه‌ای برای آشنایی با جدیدترین پژوهش‌ها در حوزه ادبیات ندارد و سمت‌وسوی مباحث ادبی را ترجمه‌های تصادفی تشکیل می‌دهد. اگر در حوزه‌ای کتاب یا مقاله‌ای ترجمه شود، پژوهش‌های ادبی بدان سمت‌وسو می‌روند و حوزه‌های بسیاری که مترجمان به سراغ آن‌ها نرفته باشند وارد ادبیات دانشگاهی ایران نخواهند شد و در این زمینه نیازسنجی برای ورود مباحث ادبی جدید صورت نمی‌گیرد.

این مسئله مهمی است که می‌تواند موضوع پژوهش مستقلی قرار گیرد و در جستار حاضر تنها بر بحث مفهوم‌سازی از خلال تحلیل آثار ادبی توجه شده است. در ادامه به ویژگی‌های زبان علم در پژوهش‌های نقد ادبی دانشگاهی در ایران خواهیم پرداخت:

۱-۵. تداوم گفتمان زبان تذکره‌ها در اوایل شکل‌گیری نقد آکادمیک

زبان نقد ادبی در ایران - به عنوان زبان یکی از مهم‌ترین رویکردهای پژوهشی رشته ادبیات - متأثر از زبان تذکره‌های ادبی است. تذکره‌های قرون گذشته را می‌توان از جمله محدود منابعی دانست که در آن درباره آثار ادبی اظهارنظری می‌شده است که هرچند ویژگی نقد ادبی را دارا نبوده، اما جالب اینجاست که زبان مورد استفاده در این تذکره‌ها تا امروز در نقد ادبی ایران کاربرد دارد. در این آثار، تذکره‌نویس به شرح حال و آثار یک شاعر می‌پرداخته و در این بین، نظر خود را نیز به شکل کلی درباره برخی آثار بیان می‌داشته و آثار را با صفاتی ارزش‌گذارانه همچون «متانت طبع»، «خیالات تازه»، «طبعی خوش»، «لطیف طبع»، «ذهن مستقیم» و «دقت طبع»، «حلاوت زبان»، «آن»، «مرتبه عالی و درجه وافی»، «طور شاعری و ملاحظتی وافی» وصف می‌کرده است (ر.ک. کیانی، پیروز، ۱۴۰۱: ۷۲-۸۲). توصیفات تذکره‌نویسان، واجد ماهیتی استدلالی و یا حتی انتقادی نیست. نوعی تعارف و توصیف مبهم و کلی در باب شاعران است و هدف تذکره‌ها نیز نقد استدلالی اشعار نبوده و اساساً چنین نقدی در آن زمان در ایران شکل نگرفته است. اما به نظر می‌رسد زبان نقد ادبی در ایران در دهه‌ها و قرن‌های بعد نیز نتوانست به‌طور کلی از این رویکرد ستایشگرانه و کلی‌گویانه بگسلد.

از جمله معدود تلاش‌هایی که در دهه ۱۳۲۰ و ۱۳۳۰ جهت تحول زبان علمی انجام می‌شد فعالیت‌های گروهی به نام «حلقه برلنی‌ها» بود اعضای این حلقه با رویکردی آگاهانه به مهندسی و پالایش زبان، کوشیدند فارسی را به‌مثابه زبانی کارآمد برای بیان مفاهیم علمی، فلسفی و اجتماعی جدید سامان دهند. فعالیت‌های آنان در نشریاتی چون *کاوه*، نه تنها در پاس‌داشت زبان فارسی، بلکه در تثبیت و گسترش زبان

علمی فارسی نقشی تعیین‌کننده داشت و مرحله‌ای تازه از خودآگاهی زبانی را رقم زد که بر تحولات بعدی زبان علمی اثرگذار بود (آجودانی، ۱۳۷۷).

اما همچنان کمتر تلاشی جهت توسعه زبان نقد در ایران، و اصطلاح‌سازی و مفهوم‌سازی و در برخی موارد حتی ترجمه و ورود اصطلاحات غربی نقد ادبی دیده می‌شود. برای مثال در مجله سخن (سال پنجم، ۱۳۳۲) مقاله‌ای با عنوان «یک نویسنده عجیب و دو کتاب غریب» از محمدعلی جمال‌زاده انتشار می‌یابد. این مقاله به بررسی دو رمان *اولیس* و *فینگین‌ها* از جیمز جویس می‌پردازد. جمال‌زاده در تحلیل کتاب *اولیس* می‌گوید:

مؤلف در قسمت دوم کتاب خود نظر داشته که یک آدم از میلیون‌ها و میلیاردها آدم‌های دنیا را چنانکه هست و بود و خواهد بود نشان بدهد [...] اگر کندوهای درشیشه‌ای را دیده باشید که علما و حشره‌شناسان برای مطالعه و تحقیقات علمی در باب زندگانی زنبور عسل می‌سازند، آن وقت می‌توانید بفهمید که جویس در این کتاب خود چه کرامتی نموده است... او هم سرپوش را از روی مغز یک آدم زنده برداشته است و آنچه را دیده و فهمیده همه را با زبان عجیبی که آن نیز به جای خود خالی از غرابت و کرامت نیست بر روی کاغذ آورده است (جمال‌زاده، ۱۳۳۲: ۱۰۱).

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، تکنیک‌های مدرنیستی به کار رفته در آثار جویس در بیان جمال‌زاده بازتابی نمی‌یابد، زیرا نیاز به اصطلاحاتی همچون «جریان سیال ذهن»، «تک‌گویی درونی» و یا «بازی‌های زبانی» داشته و در فقدان این اصطلاحات و مفاهیم، کتاب جویس «کرامتی» با «زبانی عجیب» توصیف می‌شود. این مثال به خوبی نشان می‌دهد که اگر مفهوم‌سازی و اصطلاحات علمی در حوزه‌ای شکل نگرفته و یا وارد نشده باشد، اساساً گفت‌وگو و اندیشیدن در آن حوزه را با دشواری مواجه می‌کند.

مقاله جمال‌زاده زمانی نوشته شد که نقد آکادمیک هنوز در ایران پا نگرفته بود، اما این روند در دهه‌های بعد نیز ادامه می‌یابد. در مقاله «زبان داستان در آثار صادق هدایت» (۱۳۵۰) نویسنده در غیاب مفاهیمی مانند زاویه دید، دانای کل، نویسنده ضمنی و ... به این نتیجه می‌رسد که هدایت در بخشی از توصیفاتش، دستخوش احساسات شخصی شده است:

زبان توصیف در آثار هدایت ساده است و بی تکلف و تا حدی دقیق و روشن، متها یک عیب دارد و آن این‌که هدایت گاه تحت‌تأثیر احساسات خود قرار می‌گیرد و خودش را در میان توصیف نشان می‌دهد. هیچ نویسنده‌ای نباید وقتی که توصیف می‌کند دستخوش احساسات خود واقع شود (زرین‌کوب، ۱۳۵۰: ۳۱۴).

مثال‌هایی که نویسنده برای این موضوع می‌زند مواردی است که راوی، دانای کل است. اما امروزه می‌دانیم که راوی دانای کل و حتی نویسنده‌ای که در داستان با آن مواجهیم، «نویسنده ضمنی»^{۱۹} است و لزوماً حرف‌های او بیان‌کننده ویژگی‌های نویسنده واقعی داستان نیست و آن احساسات نیز بخشی از داستان هستند. در این مقاله هیچ‌یک از اصطلاحات حتی اولیه روایت، همچون زاویه دید، کاربست نمی‌یابد و در نتیجه نویسنده نمی‌تواند دست به تحلیل بزند و در مرحله توصیف می‌ماند و هدایت را همچون سعدی و فرخی دارای زبانی «سهل و ممتنع» توصیف می‌کند:

در آثار هدایت یک نوع زبان دیگر هست که باید آن را زبان گفت‌وگو با خود نامید. در اینجا نویسنده صرفاً از خودش گفت‌وگو می‌کند. تنها خودش در داستان حرکت می‌کند و حرف می‌زند. زبان، زبان خاص خودش هست. سه تا از قصه‌های بند و کوتاه هدایت از این‌گونه است: بوف کور، زنده‌به‌گور و سه قطره خون. زبان در اینجا متحرک است و خالی از تکلف، سادگی و روانی و طبیعی بودن. آن قدر هست که

می‌توان در آن نوعی صنعت سهل و ممتنع (همان صفتی که برای شعر سعدی و فرخی گفته‌اند) دید» (همان: ۳۲۸).

توصیفات ارزش‌گذارانه پژوهش‌های ادبی که زبان را به نوع توصیف تذکره‌ها نزدیک می‌کند در سال‌های بعد در مقاله‌های علمی دیده می‌شود. برای مثال مقاله «جرعه‌ها از جام جم» (۱۳۵۵) مملو از واژگان نشان‌دار و ارزش‌گذارانه است:

سخن از جام جم و باده معرفتی است که چکیده دانش و فرآورده تجربه شاعر و عارف گران‌قدر قرون ۷ و ۸ هجری را تقدیم مشتاقان تشنه‌کام دانش و ادب روزگار ما می‌کند. باده‌ریز این جام بلندنام که در ساختن این شاهکار سال‌ها اشک دیده پالوده و دمی از طلب نیاسوده است، شیخ اوحدالدین پسر حسین مراغی است (تجلیل، ۱۳۵۵: ۲۰۷).

در نمونه دیگر مقاله «دو اثر نویافته از نثر صائب و سبک نثر او» (۱۳۶۷) در توصیف نثر صائب بیان می‌کند:

«نثری که مانند نظم او جانفزاست و در عبارات هر نامه‌اش دریا دریا مضامین بدیع و لطافت و ذوق موج می‌زند. باریک‌اندیشی، تازگی معنی و نازکی خیال، اشتغال بر مضامین لطیف و ابداع معانی بدیع و ظریف، مضامین بکر و معانی بلند، فصاحت الفاظ و آراستگی عبارات و زیبایی ترکیبات».

و در هیچ جای مقاله نکته‌ای درباره سبک نثر صائب، شباهت‌ها و تفاوت‌های آن با آثار قبل و بعد و هم‌عصرانش و یا ویژگی‌های خاص سبکی او دیده نمی‌شود. سبک‌شناسی در ادبیات ایران که آثار متعدد و دوره‌های مختلف ادبی دارد موضوع حائز اهمیتی به‌شمار می‌رود. اما در پژوهش‌های ادبی کمتر به سبک شخصی یک شاعر یا نویسنده دست می‌یابیم.

در مقاله «ایهام و تناسب در شعر خاقانی و شعر حافظ» (۱۳۵۱) دقیقاً در جایی که نویسنده می‌تواند بیان کند که چرا ایهام‌های حافظ نسبت به خاقانی قوی‌تر است و چه معیارهای بلاغی و یا سبک‌شناختی می‌تواند این تفاوت را توضیح دهد با این تحلیل‌ها مواجه می‌شویم:

حافظ نیز با توجه به این دو صنعت [ایهام و تناسب] در شعر خاقانی همان دو را اساس کار خود در شاعری قرار داده است، با این تفاوت که ظرافت طبع و مهارت در چیدن کلمات متناسب پهلوی یکدیگر و بیرون آوردن معانی ایهامی در حافظ، شعر او را به اوج لطافت و هنرنمایی و دل‌انگیزی رسانده و مانند جواهرساز ماهری گوهرهای الفاظ را دست‌چین کرده و صیقل داده یا آنچه تراشیده و صیقل یافته بود برداشته و از آن‌ها رشته‌های مروارید درخشان درست کرده است (سجادی، ۱۳۵۱: ۱۰۲).

مسیر توسعه ادبیات و نقد ادبی از پژوهش‌ها و نقد و تحلیل آثار می‌گذرد و چگونه نقد ادبی می‌تواند در ایران در غیاب زبانی پویا شکل بگیرد؟ «چگونه جامعه‌ای می‌تواند صاحب مفاهیم و ارزش‌های معنوی باشد که برای آن واژه‌ای ندارد. هرگونه دستاورد مادی و معنوی فقط زمانی قابل تصور و فهم است که واژه‌ای بیانگر آن باشد» (فیاض، ۱۳۸۴: ۱۰۷). اهمیت مفهوم‌سازی در نقد ادبی آن است که اگر در پژوهش‌های متعدد ادبی درمی‌یافتیم که ایهام در شعر خاقانی چه ویژگی‌هایی دارد و سپس برای مثال چگونه در شعر حافظ تحول یافته، این تحول را تا امروز هم می‌توانستیم بررسی کنیم و اگر این موضوع از دیدگاه‌های بلاغی و سبک‌شناختی و در دهه‌های بعد با نظریه‌های جدیدتر تکمیل می‌شد امروز تصور بسیاری از آرایه‌ها و مفاهیم و تصاویر را از گذشته تا دوره معاصر در اختیار داشتیم که در مجموع می‌توانست زبانی پویا و یا حتی نظریه‌هایی در نقد ادبی ایران شکل دهد. نقد ادبی «در پی آن است که معیاری به دست

بدهد تا منتقدان بتوانند بر مبنای آن به ارزیابی متون ادبی بپردازند» (برسler، ۱۳۸۹: ۱۳۷) و پژوهشگر ادبی باید بتواند دنیای مفهومی و انتقادی خودش را بسازد (فرای، ۱۳۷۷: ۲۵) و از مفاهیم و معیارهای تولیدشده که از مطالعه متون استخراج می‌گردد در فرایند نقد بهره جوید.

اگر نظریه‌های کاربست‌یافته در مقاله‌های دانشگاهی را مورد بررسی قرار دهیم می‌توان از نگاهی، این نظریه‌ها را به سه دسته کلی ساختاری (مانند نظریه‌های فرمالیستی و نشانه‌شناختی)، تفسیری (مانند نظریه‌ای روان‌شناختی) و نظریه‌های انتقادی تقسیم‌بندی کرد. هر سه رویکرد می‌تواند تحلیل‌های عمیق و مفهوم‌پردازی دربر داشته باشد، اما شاید بیشتر از همه این انتظار را می‌توان از پژوهشی داشت که با یک نظریه انتقادی به بررسی متون ادبی پرداخته است. اما در بسیاری از مقاله‌های دانشگاهی که با رویکردهای انتقادی به بررسی و ارزیابی متون ادبی پرداخته‌اند، همان نگاه سنتی و هژمونی «تفسیر محتوا» و «ارائه معنا» غالب است. این رویکرد سنتی به شکل‌هایی چون دست‌یابی به گفتمان‌های صریح و آشکار متن، تلاش برای دست‌یابی به جهان‌بینی نویسنده و یا توصیف معنا دیده می‌شود. تحلیل‌هایی که گاه بدون هیچ‌گونه چهارچوب نظری و تنها با توصیف محتوای متن نیز قابل دست‌یابی بوده‌اند؛ مانند مقاله «تحلیل گفتمانی رمان کولی کنار آتش منیرو روانی‌پور»:

اگرچه کولی کنار آتش ظاهراً داستانی به‌هم‌ریخته و به‌دور از نظم و ساختار یک رمان خوب است؛ خود، حکایت از روحی سرکش و گویایی دارد که از درون و برون خود را به چهارمیخ کشیده است و با تمام سانسورهای سیاسی، فرهنگی و شخصی، غیرت زنانگی‌اش به او اجازه نداده است، حتی به‌زعم دیگران، این فریاد گوش‌خراش را در گلو خفه کند. حالا که قرار است دغدغه‌های روزمره زندگی

زنان جامعه‌اش به آن‌ها اجازه‌ی عرض‌اندام ندهند و مجامع سیاسی و فرهنگی آنان را بیگانه بخوانند، او می‌تواند خود را بین همه بالا بکشد و سخنگوی فرزانه، آینه، قمر، سحر، گل افروز، مونا و حتی نیتوک و پیرزن مهربان باغ شیراز باشد [...]. چنان‌که در صفحه‌ی آخر کتاب، نویسنده می‌خواهد چون آینه، همه‌ی قوانین و باورهای حاکم بر جامعه را بشکند. او می‌خواهد، برخلاف همه‌ی مردم، قهرمانان داستان‌ش را باور کند. آینه، فرزانه، نویسنده، روانی‌پور، همه و همه به زنده بودن دیگری زنده‌اند. او اگر زنده است پس آینه‌اش هم زنده است و زندگی آینه هم در زندگی او ادامه دارد (گرچی و همکاران، ۱۳۹۱: ۸۹).

رویکردی که در مقاله‌های دیگری از جمله «تحلیل گفتمان غالب در رمان سووشون سیمین دانشور» (قبادی و همکاران، ۱۳۸۸)، «بررسی سه قطره خون هدایت بر مبنای نظریه‌ی قدرت میشل فوکو» (خائفی، ۱۳۹۱) و «نخستین داستان سیاسی پس از انقلاب اسلامی بررسی و تحلیل گفتمان داستان سلول ۱۸ از علی‌اشرف درویشیان» (گرچی، ۱۳۹۱) نیز دیده می‌شود.

گاهی - برای مثال در مقاله‌هایی با رویکرد ساختارگرا - این توصیفات، در گره‌خوردگی با اصطلاحات نشانه‌شناسی، به شکلی بسیار پیچیده و دیرپاب ارائه می‌شوند، درحالی‌که درحقیقت، با کنار زدن اصطلاح‌ها، آنچه باقی می‌ماند معنای ساده‌ای از متن است. برای مثال در مقاله «تحلیل نشانه - معناشناختی شعر باران» (شعیری و همکاران، ۱۳۹۲) بیان می‌شود:

در گفتمان باران، نشانه - معناها در هر زمان و مکانی از سخن، به گونه‌ای غیرمنتظره اتفاق می‌افتند و همین امر دلالت بر گونه‌ی رخدادی از حضور نشانه - معناها دارد. بررسی شعر باران در قالب الگوی نشانه - معناشناسی، نشانگر چگونگی تحقق جریان حسی - ادراکی و زیبایی‌شناختی است. در این گفتمان

شاعر به‌عنوان شوشگر به ایفای نقش می‌پردازد. شوشگر ابتدا در تجربه‌ای شناختی، با پدیده باران رابطه‌ای منطقی و خردگرا برقرار می‌کند. [...] در این تجربه جدید، از تلاقی شوشگر و خاطره باران خورده، معنای استعلایی باران نمایان می‌شود. بر این اساس، سازهای زیبایی‌شناختی شکل می‌گیرد و شاعر منظومه طبیعت را به خورشید بی‌غروب ارجاع می‌دهد و به «کوی حقیقت» دست می‌یابد و این چنین، نظام پدیداری معنا شکل می‌گیرد (شعیری و همکاران، ۱۳۹۲: ۸۵-۸۶).

همین رویکرد در مقاله «مانلی؛ نشانه سیال، بررسی نشانه‌شناختی شعر مانلی نیمایوشیج» (آیتی، ۱۳۹۲) و یا «بررسی نظام عاطفی گفتمان در شعر "غزل برای گل آفتابگردان" سروده شفیع کدکنی» (اسماعیلی و کنعانی، ۱۳۹۱) نیز دیده می‌شود. مقاله اخیر در پایان به این نتیجه می‌رسد که بررسی این شعر، براساس الگوی نشانه - معناشناسی «نشان می‌دهد که جریان عاطفی در آن تحقق یافته است، یعنی این گفتمان بر مبنای جریان حسی - عاطفی شکل گرفته است» (همان: ۳۱) نتیجه‌ای که درباره غالب آثار ادبی صدق می‌نماید، زیرا جریان حسی - عاطفی از عوامل مؤثر در ایجاد اغلب آثار ادبی و هنری است.

برخی از مقاله‌ها پس از تبیین چهارچوب نظری در قالب نشانه‌شناسی، در متن اصلی مقاله به توصیف معنای متن می‌پردازند؛ مانند مقاله «نقشی در خیال اقتضای حال نشانه‌ها در شعر حافظ» (آقاحسینی و حجتی‌زاده، ۱۳۹۳) که در مقدمه تأکید می‌کند «مقاله حاضر با اتخاذ روش‌شناسی موجود در علم نشانه‌شناسی می‌کوشد به این فرض بنیادین دست یابد که چگونه واژگان یا به تعبیری نشانه‌ها و "نقش"های زبان شاعرانه نیز به سوی مخاطب جهت می‌گیرند و می‌توان از طریق مطالعه دقیق آن‌ها به احوال

مخاطب پی برد» (همان: ۳)؛ ضمن این‌که ارتباط نشانه‌شناسی با پی‌بردن با احوال مخاطب چندان روشن نیست، در متن مقاله نیز به ارائه معنای متن بدون روش‌شناسی خاصی می‌پردازد:

اگر شراب خوری جرعه‌ای فشان بر خاک [...] غزل در آغاز با وجود «وصل» دال‌هایی چون «شراب خوردن» و «جرعه بر خاک افشاندن» کاملاً در فضای شادخواری و عشرت‌طلبی قرار می‌گیرد. به‌ویژه که در بیت بعد با تنبّه خاطر مخاطب از این واقعیت که روزگار چون شمشیرزنی بی‌دریغ در قصد هلاک مردمان نشسته به درون‌مایه اغتنام فرصت نیز که یکی از دستمایه‌های تفکر خیامی است اشاره می‌کند [...] شاعر که گویی از به زبان آوردن نام می نیز مست و از خودبی‌خود می‌شود، دختر رز را با همه فریبکاری‌اش در زدن راه قافله‌های عقل می‌ستاید (همان: ۱۲).

و درحقیقت پژوهش ادبی به آفرینش ادبی تبدیل می‌شود. آنچه به‌عنوان نتیجه و دستاورد در این مقاله ارائه می‌شود این است که غزلیات حافظ را باید به تجربه و یا با استعدادی خاص دریافت. «استعدادی که آدمی پله‌پله از درون و با تجلی اسماء و اوصاف در خود بیدار می‌کند و یا بالاتر از همه، باید گفت چنین ناطقه‌ای جز لطف شامل حق و نقد طلب و اعتصام به دو ریسمان جذبه (مطلوبی) و ارادت (طالبی) به اسرار درد گویا نمی‌شود» (همان: ۲۴). نتیجه‌ای که این پرسش را مطرح می‌سازد که اگر دریافت غزلیات حافظ به استعداد خاص و یا تجربه‌ای دیگرگون وابسته است، پس هدف از طرح چهارچوب نظری براساس روش‌شناسی و ارائه پژوهشی علمی چه بوده است؟ (ر.ک. کیانی، ۱۳۹۶).

۲-۵. رویکرد ارزش‌گذارانه در زبان نقد ادبی

در نگاهی کلی واژگان را می‌توان به دو گروه بی‌نشان^{۲۰} و نشان‌دار^{۲۱} تقسیم کرد. واژگان بی‌نشان تنها نمادی از واقعیت است و به مصادیق ذاتی یا تجربیدی اشارت دارد. واژه‌های نشان‌دار علاوه بر اشارت به مصداق خاص، نگرش‌گوینده و نویسنده را نیز در خود جای داده است (مانند لاغر/ مردنی). نوشته‌های مختلف به‌طور متفاوت از این دو گروه واژگان بهره می‌گیرند و به‌طور طبیعی واژگان مقاله علمی از میان گروه بی‌نشان انتخاب می‌شوند» (یارمحمدی، ۱۳۷۲: ۲۶).

واژگان نشان‌دار، بار ارزش‌گذارانه‌ای را بر متن پژوهشی تحمیل می‌کنند. البته در نوشتارهای ادبی حتی در عرصه پژوهش شاید کمتر بتوان واژگان نشان‌دار را به صفر رساند، اما به ویژه در مقاله علمی که قرار است دستاوردی داشته باشد و چیزی به علم بیفزاید تا حد امکان از توصیفات ارزش‌گذارانه پرهیز می‌شود. در نقد ادبی ایران در بسیاری از موارد این صفات مبهم - و اغلب مطلق - در جایگاه تحلیل و تفسیر ارائه می‌شود. درحقیقت در غیاب پژوهش‌هایی مسئله‌مند با رویکردهایی همچون نظام‌مند کردن منطق موجود در آثار، پژوهش ادبی در ایران اغلب دانسته‌های ما را درباره شاعران و نویسندگان، - در قالب بیانی ارزش‌گذارانه - تکرار می‌کند و توصیف یک فرایند و یا ویژگی در یک اثر در قالب «به خوبی» یا «به زیبایی» جایگزین تحلیل‌های شفاف علمی می‌گردد؛ تحلیل‌هایی که می‌توانست به مفهوم‌سازی و پویایی زبان نقد در ایران منجر شود.

در بررسی یک متن ادبی - به دلیل ماهیت هنری آن - گاهی استفاده از این صفات مبهم ناگزیر است، اما این که این واژه‌ها، جایگاه تحلیل و تفسیر و حتی نتیجه‌گیری را به خود اختصاص دهند، نشان‌دهنده دیدگاه غیراستدلالی، نسبت به پژوهش ادبی و

روشن نبودن هدف پژوهش‌های ادبی است. نگاه غالب بر این پژوهش‌ها، اغلب غیرانتقادی و حتی تفنی است. در تحلیل‌های محتوایی، اغلب یک محتوا مانند عشق، مرگ، عاطفه و یا مفاهیم عرفانی در متن جست‌وجو شده و درحقیقت متن با اتکا به این مفهوم شرح شده است. پژوهش‌هایی که اغلب به ارائه تفسیر و یا شرح متن می‌انجامد؛ این مقاله‌ها اغلب به «استخراج مضامین» آثار ادبی محدود می‌شوند - کاری که هر خواننده خوبی با خواندن متن و دقت در آن می‌تواند انجام دهد - مانند مقاله «تجلی تعهد اجتماعی و اندیشه‌های وطنی در شعر شاعران متعهد ابوالقاسم شابی و اقبال لاهوری» (ادبیات پارسی معاصر، ۱۳۹۳) که «جلوه‌های پایداری در شعر لاهوری و شابی» را در قالب مضامینی همچون: دعوت به خودآگاهی، ترسیم چهره رنج‌کشیده و ستمدیده مردم، بیان جنایت‌ها و بیدادگری‌های حکومت‌های استبدادی، ستایش آزادی و آزادگی، توصیف و ستایش شهیدان، ملی‌گرایی و ستایش وطن، دعوت به مبارزه، القای امید به آینده و بشارت به پیروزی، نگرانی از بی‌هویتی و غفلت مردم از متن اشعار این دو شاعر استخراج کرده است. پیش‌فرض این مقالات، نوعی نگاه سنتی نسبت به ادبیات و کارکرد آن را بازتاب می‌دهد. در نظر گرفتن ادبیات به مثابه «وسیله‌ای جهت ارائه محتوای برتر»، «ابزاری برای تعلیم» و «وسیله‌ای برای اصلاح اجتماع». بر این اساس، اگر ادبیات وسیله‌ای برای انتقال مفاهیم برتر اخلاقی، اجتماعی، فرهنگی و یا ابزاری برای تعلیم و اصلاح جامعه است؛ پس کار منتقد نیز تفسیر اصول اخلاقی و مفاهیم متعالی این آثار برای عامه مردم است. رویکردی که مورد تأکید بسیاری از صاحب‌نظران ادبی در ایران بوده است: هدف نقد در این دیدگاه، «کمک به خواننده برای خواندن و مطالعه بیشتر و عمیق‌تر آثار خوب و نخبه است» (سخنور، ۱۳۷۵: ۷؛ نیز ر.ک. شمیسا، ۱۳۸۸: ۲۷ - ۲۸).

به نظر می‌رسد نوعی تفکر شاعرانه، شهودی و ذوقی بر اغلب پژوهش‌های ادبی دانشگاهی حاکم است. تفکر شهودی و شاعرانه تفکری است «وضعیت‌گریز»، «تاریخ‌زدوده»، «زمان‌زدوده» و «اجتماع‌زدوده»؛ شیوه‌ای که در آن متفکر در مواجهه با وضعیت نابسامان زمانه خود به ساحت خیال عقب‌گرد می‌کند. الگوی فکری که در آن «مفاهیم» بیش از توجه به اجتماع و تاریخ مورد توجه است و به این ترتیب کلیت پرداز و واقعیت‌گریز و درنهایت رمانتیک، شاعرانه و شهودی است. سبک تفکری که رابطه مشخصی با گذشته و آینده ندارد و به شدت پژوهش‌گریز است (حیدری، ۱۳۹۳: ۸).

چنین تفکری در ابعاد گسترده‌ای از پژوهش‌های ادبی دانشگاهی، همچون پرداخت غیرتاریخی و غیرفرهنگی و منفصل از زمان و مکان به موضوع قابل مشاهده است. این موضوع همچنین با نوع تلقی نسبت به ماهیت ادبیات پیوند دارد. بسنده کردن به تعریف‌های سنتی از ادبیات نمی‌تواند امروزه پژوهش‌های ادبی کارآمدی را شکل دهد. تحت تأثیر تفکر و فلسفه جدید، دیگر نقش ادبیات به خلق زیبایی، ایجاد هیجان و یا تعلیم و تربیت محدود نمی‌شود. پژوهش ادبی دانشگاهی، به جای ارائه مقالات بسیاری بر پایه تلقی سنتی از ادبیات، می‌تواند درباره «نقش ادبیات» به تفکر پردازد.

پرهیز از زبان ارزش‌گذارانه در پژوهش‌ها از این جهت اهمیت می‌یابد که چنین رویکردی، راه گفت‌وگو را که از الزامات شکل‌گیری و پیشرفت علم است می‌بندد. وقتی با زبانی استدلالی به تحلیل یک متن پرداخته شود، پژوهشگر بعدی می‌تواند به استدلال‌ها، اصطلاحات و مفاهیم آن پژوهش، چیزی بیفزاید و یا آن را نقد کند اما بیان ارزش‌گذارانه، ویژگی قابل‌سنجشی را بیان نمی‌کند و درنهایت یک گفت‌مان منسجم علمی در حوزه نقد ادبی شکل نمی‌گیرد. ما زبانی «دست‌کاری شده در باب علم داریم

که نه تنها سبب رشد علمی نخواهد شد بلکه باعث خشکی شدن علم می‌شود. چون عناصر ارتباطی و بافت ارتباطی این زبان دچار ازهم‌گسستگی شده و در نتیجه نمی‌تواند یک فکر منسجم در این ابواب علمی به وجود آورد پس نخواهد توانست نوآوری علمی را پیش آورد» (فیاض، ۱۳۸۴: ۱۰۹).

۶. نتیجه

زبان علمی نه تنها ویژگی‌های خاص خود همچون شفافیت، صراحت و مولد بودن را دارد، بلکه هر رشته دانشگاهی نیز ضرورت‌هایی برای توسعه زبان علمی خود در نظر می‌گیرد. زبان نقد ادبی دانشگاهی در ایران همچنان متأثر از تذکره‌های ادبی است. زبان این پژوهش‌ها به‌عنوان مهم‌ترین رویکرد پژوهشی در این رشته از ویژگی‌های یک زبان علمی فاصله بسیاری دارد. زبان با چنین ساختاری راه گفت‌وگوی علمی میان اصحاب دانشگاهی را می‌بندد.

زبان توسعه‌یافته بر تولید و حتی اندیشیدن در حوزه‌های علمی تأثیر می‌گذارد. ضمن این‌که توسعه‌نیافتگی زبان علم و تکرار دانسته‌ها درباره آثار ادبی در قالب زبانی مبهم، توصیفی و ارزش‌گذارانه، وابستگی آکادمیک در این رشته را بیش از پیش قدرت می‌بخشد.

در پژوهش‌های دانشگاهی نقد ادبی در ایران ما کمتر اندیشیده‌ایم و ابزار چنین اندیشیدن و تحلیلی را نیز در اختیار نداریم و دغدغه‌مندی در راه ایجاد چنین ابزاری نیز کمتر دیده می‌شود. اگر صفات مبهم و ارزش‌گذارانه زبان نقد ادبی را حذف کنیم، با اصطلاح‌سازی و یا مفهوم‌سازی برگرفته از تحلیل آثار ادبی مواجه نمی‌شویم. ادبیات ایران در طی سده‌ها عمدتاً با این زبان توسعه‌نیافته و کم‌برخوردار از ویژگی‌های یک

زبان علمی توصیف شده و چه بسا جنبه‌های بسیاری از آن به همین دلیل مغفول مانده است. کاستی‌ای که می‌توان با سیاست‌هایی همچون «ایجاد کارگروه‌های مفهومی در رشته ادبیات»، «تدوین واژه‌نامه‌های پویا»، «پیوند نقد ادبی با فلسفه زبان» و «آموزش روش‌شناسی مفهومی در دوره دکتری» نسبت به کاهش آن اقدام کرد.

در ایران گفتمان مناسب پژوهش در ادبیات ایجاد نشده است. گفتمانی که به نیازسنجی موضوعات جدید جهت ترجمه بپردازد، ضرورت نگاه کلان به روابط علی و معلولی حاکم بر آثار ادبی را گوشزد کند و نشان دهد آثار ادبی همچون توده‌ای تلنبار شده نیستند و می‌توان منطق تصویری، مفهومی، اندیشگی و ارتباط‌های میان ادبیات و سایر زمینه‌های هنری و فکری را از خلال پژوهش‌های ادبی با مفهوم‌سازی و اصطلاح‌سازی، تحلیل کرد. گفتمانی که مقایسه میان ادبیات ایران و جهان و مسائل مهم امروز ادبیات و فرهنگ ایران را مورد توجه قرار دهد و از این راه به ایجاد پژوهش‌هایی بینجامد که هم به توسعه زبان علمی در این رشته کمک می‌کند و هم به موازات آن نقد و حتی تولید آثار ادبی را تحت تأثیر قرار می‌دهند. شاید یکی از دلایل شکل نگرفتن چنین گفتمانی، جزیره‌ای بودن پژوهش‌های ادبی است. پژوهش‌های ادبی در قطع ارتباط با یکدیگر نوشته می‌شوند و مخاطبی از میان متخصصان ندارند (مگر اینکه پژوهشگری بخواهد در همان رشته پژوهشی انجام دهد و ناگزیر مقالات آن زمینه را بخواند). مجلات علمی - پژوهشی می‌توانند شکل‌دهنده این گفتمان‌ها باشند از جمله از طریق نیازسنجی و از پیش تعریف کردن موضوع و حوزه‌های پژوهشی برای هر شماره (آن‌گونه که برای مثال در مجلات معتبر دانشگاهی همچون مجله *new literary history* مشاهده می‌شود).

پی نوشتها

- 1- clarity and conciseness
- 2- validating
- 3- knowledge building
- 4- cumulative nature of science
- 5- word formation
- 6- conceptualization
- 7- reinterpretation
- 8- iocutions
- 9- language field
- 10- Johann Leo Weisgerber
- 11- social form of knowledge
- 12- intersubjective accessibility
- 13- periphrastic
- 14- noise
- 15- field
- 16- tenor
- 17- mode
- 18- science linguistics
- 19- implied author
- 20- unmarked
- 21- marked

منابع

- آجودانی، ماشالله (۱۳۷۷). *یا مرگ یا تجدد*. تهران: اختران.
- آقاحسینی، حسین و حجتی زاده، راضیه (۱۳۹۳). «نقشی در خیال اقتضای حال نشانه‌ها در شعر حافظ». *شعرپژوهی (بوستان ادب)*. ش ۱. ۱-۲۶.
- آیتی، اکرم (۱۳۹۲). «مانلی، نشانه سیال: بررسی نشانه - معناساختی شعر مانلی نیمایوشیج»، *شعرپژوهی (بوستان ادب)*. ش ۴. ۱-۱۶.
- آشوری، داریوش (۱۳۷۲). *بازاندیشی زبان فارسی*. تهران: نشر مرکز.
- آشوری، داریوش (۱۳۶۴). «روح علمی و زبان علمی». *نشر دانش*. ش ۲۷. ۱۰-۱۵.

- اسماعیلی، عصمت، و ابراهیم کنعانی (۱۳۹۱)، «بررسی نظام عاطفی گفتمان در شعر "غزل برای گل آفتابگردان" سروده شفیع کدکنی»، *پژوهش‌های ادبی*. ش ۳۶ و ۳۷ - ۳۴.
- ایران‌زاده، نعمت‌الله و همکاران (۱۴۰۱). *زبان علم در پژوهش‌های ادبی*. تهران: خاموش.
- باطنی، محمدرضا (۱۳۷۱). *پیرامون زبان و زبان‌شناسی (مجموعه مقالات)*. تهران: فرهنگ معاصر.
- برسler، چارلز (۱۳۸۹). *درآمدی بر نظریه‌ها و روش‌های نقد ادبی*. ترجمه مصطفی عابدینی‌فر. ویراستار حسین پاینده. چاپ دوم. تهران: نیلوفر.
- بهرامی‌اقدم، شهریار (۱۳۷۲). «زبان فارسی و راه‌های گسترش آن». در: *مجموعه مقالات سمینار زبان فارسی و زبان علم*. تهران: مرکز نشر دانشگاهی. صص ۲۵۹ - ۲۶۷.
- تجلیل، جلیل (۱۳۵۵). «جرعه‌ها از جام جم». *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران*. ش ۱ و ۲. ۲۰۷ - ۲۳۰.
- حسین‌پناهی، فردین (۱۴۰۰). «فعل بسیط و مرکب در زبان فارسی معاصر: چالش‌ها و راهکارها». *فصلنامه زبان و ادب فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سندج*. ش ۴۸. ۳۷۷ - ۴۰۳.
- حق‌شناس، علی‌محمد (۱۳۷۲). «در جستجوی زبان علم»، در: *مجموعه مقالات سمینار زبان فارسی و زبان علم*. چاپ چهارم. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- حیدری، آرش (۱۳۹۳). «روشنفکری و سبک تفکر شاعرانه». *روزنامه ابتکار*، سه‌شنبه، ۱۴ مرداد.
- خائفی، عباس (۱۳۹۱). «بررسی سه قطره خون هدایت بر مبنای نظریه "قدرت" میشل فوکو». *شعرپژوهی (بوستان ادب)*. ش ۱. ۵۹-۷۲.
- خانلری، پرویز (۱۳۶۹). *تاریخ زبان فارسی*. تهران: نشر نو.
- درخشان، مهدی (۱۳۶۷). «دو اثر نویافته از نثر صائب و سبک او». *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران*. ش ۱ - ۴. ۲۷۶ - ۲۸۲.
- رفیعی، عادل و مرادصحرایی، رضا (۱۳۹۲). *زبان فارسی زبان علم (نگاهی به فرآیندهای واژه‌سازی گونه علمی زبان فارسی)*. تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور.
- روبینز، آر. اچ. (۱۳۸۷). *تاریخ مختصر زبان‌شناسی*. ترجمه علی‌محمد حق‌شناس. تهران: ماد.

- روستایار، علیشه (۱۳۷۲). «تأثیر متقابل پیشرفت علم و زبان بر یکدیگر». در: **مجموعه مقالات سمینار زبان فارسی و زبان علم. چاپ چهارم**. تهران: مرکز نشر دانشگاهی. ۶۲ - ۶۹.
- زرین کوب، حمید (۱۳۵۰). «زبان داستان در آثار صادق هدایت». **مجله دانشکده ادبیات دانشگاه فردوسی مشهد**. ش ۲۶. صص. ۳۱۰ - ۳۲۹.
- سجادی، ضیاءالدین (۱۳۵۱). «ایهام و تناسب در شعر خاقانی و شعر حافظ». **مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران**. ش ۳ و ۴. ۹۵ - ۱۱۰.
- سخنور، جلال (۱۳۷۵). **مقدمه بر: نظریه ادبی و نقد عملی**. رامان سلدن. تهران: پویندگان نور.
- سمائی، سیدمهدی و رسولی، بهروز (۱۴۰۱). «شناسایی ویژگی‌های نحوی زبان ارتباط علمی در آثار علمی فارسی». **فصلنامه علمی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور**. ش ۴. ۴۴۸ - ۴۶۴.
- سمیعی‌گیلانی، احمد (۱۳۷۹). «ترکیب و اشتقاق دو راه اصلی واژه‌سازی». **نشر دانش**. ش ۹۷. ۱۳ - ۱۶.
- شعیری، حمیدرضا و همکاران (۱۳۹۲). «تحلیل نشانه - معناشناختی شعر باران». **ادب پژوهی**. ش ۲۵. ۵۹ - ۹۰.
- شمیسا، سیروس (۱۳۸۸). **نقد ادبی**. چاپ سوم. تهران: فردوس.
- صادقی، علی‌اشرف (۱۳۸۰). **مسائل تاریخی زبان فارسی (مجموعه مقالات)**. تهران: سخن.
- صادقی، رضا (۱۳۷۲). «تجربه‌های زبان فارسی در علم». در: **مجموعه مقالات سمینار زبان فارسی و زبان علم**. چاپ چهارم. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- فرای، نورتروپ (۱۳۷۷). **تحلیل نقد**. ترجمه صالح حسینی. تهران: شادگان.
- فیاض، ابراهیم (۱۳۸۴). «سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی زبانی با توجه به انسان‌شناسی (زبان، تغییرات اجتماعی و توسعه)». **نامه انسان‌شناسی**. ش ۷. ۹۵ - ۱۱۱.
- قبادی، حسینعلی و همکاران (۱۳۸۸). «تحلیل گفتمان غالب در رمان سووشون سیمین دانشور» ش ۶. ۱۴۹ - ۱۸۲.
- کیانی، هاله و پیروز، غلامرضا (۱۴۰۱). **بازاندیشی انتقادی جریان‌شناسی ادبیات معاصر ایران**. تهران: طرح نو.

- کیانی، هاله (۱۳۹۶). *بررسی وضعیت نقد ادبی در ایران با تحلیل ۱۱ مجله علمی پژوهشی در سال‌های ۱۳۸۳ الی ۱۳۹۳*. رساله دکتری، دانشگاه مازندران.
- گراوند، مجتبی (۱۳۹۳). «هرمنوتیک فلسفی با تکیه بر کتاب حقیقت و روش گادامر». *تاریخنامه خوارزمی*. ش ۴. ۱۴۵ - ۱۷۱.
- گرچی، مصطفی و همکاران (۱۳۹۱). «تحلیل گفتمانی رمان کولی کنار آتش منیرو روانی‌پور». *سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)*. ش ۱. ۷۹-۹۰.
- گرچی، مصطفی (۱۳۹۱). «نخستین داستان سیاسی پس از انقلاب اسلامی بررسی و تحلیل گفتمان داستان سلول ۱۸ از علی‌اشرف درویشیان». *نقد ادبی*. ش ۱۸. ۷۱-۹۶.
- مسعودی، سید اسماعیل و همکاران (۱۴۰۴). «خاستگاه چرخش زبانی یورگن هابرماس: بنیانگذاری نظریه اجتماعی انتقادی و جایگاه نظریه زبانی هومبولت. *جامعه‌پژوهی فرهنگی*. ش ۲. ۳۸۳ - ۴۰۸.
- ممتحن، مهدی (۱۳۹۳). «تجلی تعهد اجتماعی و اندیشه‌های وطنی در شعر شاعران متعهد ابوالقاسم شابی و اقبال لاهوری». *ادبیات پارسی معاصر*. ش ۱. ۸۰-۹۷.
- منصوری، رضا (۱۳۷۴). «چرا و چگونه زبان فارسی باید زبان علمی ما باشد». *نشر دانش*. ش ۸۸. ۱۲ - ۲۵.
- منصوری، رضا (۱۳۸۸). *معماری علم در ایران*. تهران: دیبایه.
- یارمحمدی، لطف‌الله (۱۳۷۲). «ویژگی‌های گفتمانی نوشته علمی». در: *مجموعه مقالات سمینار زبان فارسی و زبان علم*. تهران: مرکز نشر دانشگاهی. صص ۱۴ - ۲۷.

References

- Aghahoseini, H., & Hojatizade, R. (2015). "Naghshi dar Khiāl". *Sher Pajhuhi*. No. 1. [in Persian]
- Ajudani, M. (1999). *Yā Marg Yā Tajadod*. Tehran: Akhtarān. [in Persian]
- Alatas, seyed Farid (2003). "Dependency and the Global Division of Labor in the Social Sciences", *Current Sociology*, VOL 51, No 6, pp 599 - 613.
- Ayati, A. (2016). "Māneli, neshāneye sayyāl". *Sher Pajhuhi*, Shiraz Uni, No. 14. [in Persian]

- Ashuri, D. (1993). *Bāzandishi zabāne Farsi*. Tehran: Markaz. [in Persian]
- Ashuri, D. (1985), "Ruhe Elmi va Zabāne Elmi", *Nashre Dānesh*, No. 27, pp.10- 15. [in Persian]
- Bateni, M. (1992). *Pirāmune zabān va zabāaneshenāsi*, Tehran: Frhang Moaser. [in Persian]
- Bahrami aghda, SH. (1993). "Zabāne Farsi Va Rāhhāye Gostareshe an" in: *Semināre Zabāne Farsi va Zabāne Elm*, 2nd ed, Tehran, Markaze Nashre Daneshgahi, PP.259- 267. [in Persian]
- Begoña Montero -Fleta (2011). "Suffixes in word-formation processes in scientific English", *professional communication knowledge management cognition*, Vol.2, No.2 , pp. 4- 14.
- Birjees, F., & Abbas, M.S. (2019). "The Role of Language in the Survival of a Culture", *Turkish Online Journal of English Language Teaching*, Vol.4 Issue:3 ,PP.137- 144.
- Charles E. B. (2010). *Darāmadi Bar Nazarieha Va Raveshhaye Naghde Adabi*, Trans. Mostafa Abedinifar, 2nd ed, Tehran: Nilufar. [in Persian]
- Derakhshan, M. (1988). "Do Asare Noyafte az Nasre Saeb" in: *Majale Daneshkade Adabiat Daneshgahe Tehran*, No. 1-4, pp. 276-282. [in Persian]
- Fayaz, E. (2006). "Siāsatgozāri Va Barnāmerizi Zabāni Ba Tavajoh Be Ensānshenāsi" in: *Nāme ye Ensānshenāsi*, No. 7, pp. 95- 111. [in Persian]
- Feray, N. (1999). *Tahlile Naghd*, trans. Saleh Hoseini, Tehran: Shadegan. [in Persian]
- Gante, M. (2025). *Imagination in Critical Theory: Utopia, Ideology, Aesthetics*, Willey Constlations, pp. 1- 10
- Geravand, M. (2015). "Hermenotike Falsafi Bā Tekye Bar Ketābe Haghghat Va Ravesh Gadamer, *Tarikhname Kharazmi*, No.4, pp. 145- 171. [in Persian]
- Ghobādi, H. & others, "Tahlile Goftemāne Ghāleb Dar Romāne Sovashon, *Naghde Adabi*, No.6. pp. 149-182.
- Grant, J. (2013). *The Critical Imagination*, Oxford University Press.
- Gorji, M. (and others). (2013). "Tahlile Goftemānie Romāne Koli Kenāre Ātash", *Fasl nāme Takhasosie Sabkshenasie Nazm va Nasr Farsi*, No. 15. Pp.79-90. [in Persian]
- Gorji, M. (2013). "Nokhostin Dastane Siasi Pas Az Enghelab" *Naghde Adabi*, No. 18. [in Persian]

- Gutas, D. (1998). *Greek Thought, Arabic Culture: The Graeco-Arabic Translation Movement in Baghdad and Early Abbasid Society*. London: Routledge.
- Haghshenas, A. (1993). "Dar Jostojuye Zabāne Elm", in: *Semināre Zabāne Farsi va Zabāne Elm*, 2nd ed, Tehran, Markaze Nashre Daneshgahi. [in Persian]
- Heidari, A. (2015). "Roshanfekri va Sabke Tafakore Shaerane" in: *Ruzname Ebtakar*, 14 Mordad. [in Persian]
- Hosein, F. (2021). "Fele Basi Va Morrakab Dar Zabāne Fārsie Moāser" in: *Fasl-nāme-ye Zabān Va Adabe Farsi*, Azad Sanandaj Uni, No. 48, pp. 377- 403. [in Persian]
- Humboldt, W. von (۱۷۷۱). *Linguistic Variability and Intellectual Development*, translated by George C. Buck and Frithjof A. Raven, Florida: University of Miami Press.
- Iranzade, N., et al. (2022). *Zabāne Elm dar Pazhuheshhāye Adabi*, Tehran: Khamush. [in Persian]
- Khaefi, A. (2013). "Barresi se Ghatre Khun Hedayat Bar Mabnaye Nazarye Ghodrat Foko" in: *Bustane Adab*, No. 1. [in Persian]
- Khankari, P. (1990). *Tarikhe Zabane Farsi*, Teran: Nashre No. [in Persian]
- Kiani, H. & GH. Piruz. (2022). *Barresi Bāzandishi Enteghādi Jaryānshenāsi*, Tehran: Tarhe No. [in Persian]
- Kiani, H. (2018). "*Barresie Vaziate Naghde Adabi Dar Iran*" Resale Doktori, Mazandaran Uni. [in Persian]
- Masoodi, E. (and others). (2025). "Khāstgāhe Charkheshe zabānie Habermas". *Jāme Pazhuhie Farhangi*, No.2, pp. 383 - 408. [in Persian]
- Momtahn, M. (2015). "Tajalie Ta'hahod Ejtemaei Va Andishe Vatani", *Adabiate Parsie Moaser*, No.1. [in Persian]
- Mansuri, R. (1995). "Chera Va Chegune Zabane Farsi Bayad Zabane Elmie Ma Bashad", *Nasher Danesh*, No.8. pp. 12 - 25. [in Persian]
- Mansuri, R. (2009), *Memarie Elm Dar Iran*, Tehran: Dibaye. [in Persian]
- Muir, J. R. (1983). *Writing to be Read. Saudi Medical Journal*, Vol. 4, No. 4, October.
- Ohman, S. (1953). Theories of the "Linguistic Field", *Word*, No. 9, pp. 123- 134.
- Rafiei, A. Moradsahraei, R. (2014). *Zabāne Farsi zabāne Elm*, Tehran: Markaze Tahghigate Siasate Elmi Keshvar. [in Persian]

- Robins, R.H. (2008). *Tarighe Mokhtasare Zabānshenasi*, trans. Alimohamad Haghshenas, Tehran: Mad. [in Persian]
- Rustayar, A. (1993). “Tasire Moteghabele Pishrafte Elm va Zaban Bar Yekdigar”, in: *Semināre Zabāne Farsi va Zabāne Elm*, 2nd ed, Tehran, Markaze Nashre Daneshgahi. [in Persian]
- Sajjadi, Z. (1972). “Eiham Va Tanasob Dar Shere Khaghani va Shere Hafez”, in: *Majale Daneshkade Adabiate Daneshgahe*, Tehran, No. 3,4, pp. 95 - 110. [in Persian]
- Samaei, M. Behruz Rasuli. (2022). “Shenāsāei Vijhegie Nahvie Zabāne Ertebāte Elmi Dar Āsāre Elmi Farsi” in: *Faslnāme elmie Nahāde Ketābkhānehāye Omumi Keshvar*, No. 4, pp 448 - 464. [in Persian]
- Samiei Gilani, A. (2001). “Tarkib Va Eshteghāgh Do Rāhe Aslie Vājhesāzi”, in: *Nashre Danesh*, No. 97, PP. 13 - 16. [in Persian]
- Shaeiri, H. (and others). (2015). “Tahlile neshāne - manāshenākhti shere bārān”, in: *Adab pajhugi*, No. 25. [in Persian]
- Shamisa, S. (2009). *Naghde Adabi*, 3rd ed, Tehran: Ferdos. [in Persian]
- Sadeghi, A. (2002). *Masāeile Tārikhie Zabāne Farsi*, Tehran: Sokhan. [in Persian]
- Sadeghi, R. (1993). “Tajrobehaye Zabāne Farsi Dar Elm” in: *Majmue Maghalate Seminare Zabane Farsi Va Zabane Elm*, Tehran: Markaze Nashre Dāneshgahi. [in Persian]
- Sokhanvar, J. (1996). Moghadame bar: *Nazariye adabi va naghde amali*, Selden, Raman, Tehran: Puyandegane Noor. [in Persian]
- Tajlil, J. (1976). “joreha az jāme jam” in: *Majale Daneshkade adabiāt Dāneshgāhe Tehran*, No. 1- 2, pp. 207 - 230. [in Persian]
- Yarmohamadi, L. (1993). “vijhegihaye Goftemanie Neveshteye Elmi” in: *Majmue Maghalate Seminare Zabane Farsi Va Zabane Elm*, Tehran: Markaze Nashre Dāneshgahi, pp .14 - 27. [in Persian]
- Zarrinkub, H. (1971). “Zabane Dastan Dar Asare Sadeghe Hedayat”, in: *Majale Daneshkade Adabiate Daneshgahe Ferdosi*. No. 26, pp. 310- 329. [in Persian]